

Оксана Яремко,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету

«СТРАХОВЕ ШАХРАЙСТВО» ЯК САМОСТІЙНИЙ СКЛАД ЗЛОЧИНУ: ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ

Розглянуто необхідність впровадження в українське законодавств терміну «страхове шахрайство» як самостійного складу злочину. Доведено, що для цього є усі необхідні об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину. Обґрунтовано, що ознаки складу злочину «страхове шахрайство» мають віднайти законодавче відображення у ст. 190-1 Кримінального кодексу України. Закцентовано увагу на конструюванні об'єктивної сторони складу злочину «страхове шахрайство». Здійснено аналіз відображення у законодавстві іноземних держав ознак об'єктивної сторони «страхове шахрайство».

Ключові слова: страхове шахрайство, склад злочину, об'єктивна сторона складу злочину, кримінальне законодавство.

Яремко О. М.

«Страховое мошенничество» как самостоятельный состав преступления: признаки объективной стороны
Рассмотрено необходимость внедрения в украинское законодательство термина «страховое мошенничество» как самостоятельного состава преступления. Доказано, что для этого есть все необходимые объективные и субъективные признаки состава преступления. Обосновано, что признаки состава преступления «страховое мошенничество» должны найти законодательное отражение в ст. 190-1 Уголовного кодекса Украины. С акцентировано внимание на конструировании объективной стороны состава преступления «страховое мошенничество». Осуществлен анализ отражения в законодательстве иностранных государств признаков объективной стороны «страховое мошенничество».

Ключевые слова: страховое мошенничество, состав преступления, объективная сторона состава преступления, уголовное законодательство.

Yaremko O.

«Insurance fraud» as independent of the crime: the objective sidesigns

The article is devoted to the need to introduce in the Ukrainian legislation, «insurance fraud» as a separate category of crime. It is proved that there are all the necessary objective and subjective elements of a crime. It is proved that the constituent elements of «insurance fraud» offense must find legal reflected in art. 190-1 of the Criminal Code of Ukraine. With accentuated attention to the design of the composition of the objective side of the crime, «insurance fraud». The analysis reflected signs of foreign states in the legislation of the objective side «insurance fraud».

Keywords: insurance fraud, the offense, the objective side of the crime, the criminal law.

Постановка проблеми. Протидія кримінальним проявам у страховій діяльності засобами кримінального законодавства має протікати у сфері криміналізації та декриміналізації. Проте, чинне українське кримінальне законодавство не повною мірою враховує важливість сфери страхування. Криміналізація страхових відносин багато в чому пов'язана з підробкою страхових полісів та інших фінансових документів страхових компаній, проте такі дії в більшості випадків залишаються безкарними.

За прикладом законодавства низки сучасних іноземних держав, пропонуємо до чинного Кримінального кодексу України (далі - КК України) внести норму, яка б містила ознаки самостійного складу злочину «Страхове шахрайство», включивши її до розділу IV »Злочини проти власності» [1].

Стан дослідження та формулювання цілей статті. У вітчизняній юридичній науці в основному здійснювались криміналістичні дослідження шахрайства у сфері страхування, або ж зосереджувалась ретельна увага на об'єкті страхового шахрайства (С. В. Владимиренко, Ю. Ю. Гончар, О. М. Засць, Л. А. Криворучко, Р. А. Скрипник, Н. В. Тараскіна, С. К. Реверчук, Т. А. Пазинич, Л. В. Шірінян, С. Я. Шевчук, Т. В. Яворська та ін.).

Метою наукової розвідки є дослідження об'єктивної сторони самостійного складу злочину «страхове шахрайство».

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що у кримінальному праві під об'єктивною стороною складу злочину розуміють «сукупність ознак, що характеризують зовнішню сторону злочину». Р. В. Вереша виділяє наступні характерні ознаки об'єктивної сторони складу злочину: 1) суспільно небезпечне діяння особи; 2) таке діяння, вчинене певним способом, у певний час, у певному місці із застосуванням певних предметів, знарядь або засобів; 3) таке діяння заподіює або створює загрозу заподіяти суспільно небезпечні наслідки; 4) між суспільно небезпечним діянням і наслідками має бути причинний зв'язок [2, с. 94].

Виходячи із сутності страхування (страхування – «цивільно-правові відносини щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів» (ст. 1 Закону України «Про страхування») [3], а також досягнень правничої науки та законодавчої практики іноземних держав, вважаємо, що об'єктивну сторону «страхового шахрайства» як самостійного складу злочину, мають становити наступні ознаки: 1) суспільно небезпечне діяння; 2) суспільно небезпечні наслідки; 3) суспільно небезпечний причинний зв'язок між ними (діянням і наслідками); 4) спосіб вчинення злочину.

Суспільно небезпечні діяння, що по своїй суті є шахрайством у сфері страхування, слід розглядати, перш за все, із позиції того, ким із учасників страхових відносин їх було вчинено. Адже, з однієї сторони, діяння із страхового шахрайства можуть спрямовуватись на здобуття страхувальником страхового відшкодування шляхом обману чи зловживанням довірою, або полягати у внесенні меншої ніж необхідно при нормальній оцінці ризиків, страхової премії, або ж у приховуванні важливої інформації при висновку або в період дії договору страхування. З іншого боку – це відмова страховика від сплати страхового відшкодування без належних, зазначених у страховому законодавстві причин [4, с. 18].

В юридичній практиці відомі різні протиправні діяння, котрі вчиняються у сфері страхування, і котрі, можна вважати такими, що по своїй суті, становлять зміст страхового шахрайства: повідомлення заздалегідь неправдивих відомостей страховій компанії, органам держави або іншим страхувальникам; безпідставне збільшення страхової вартості об'єкта страхування; спроби «підвести» навмисне пошкодження майна під страховий випадок (ДТП, протиправні дії третіх осіб тощо); інсценування незаконного укладання договору страхування після настання страхового випадку; спотворення обставин настання страхового випадку; навмисне сприяння настанню страхового випадку; підроблення та використання підроблених документів; фальсифікація результатів експертизи; страхування неіснуючого майна; звернення за страховою виплатою по одному ризику до кількох страховиків; настання в одного страхувальника протягом дії договору понад трьох страхових випадків тощо.

Із вищенаведеного бачимо, що об'єктивну сторону страхового шахрайства утворюють діяння, які виражаються або в розкраданні чужого майна, або в придбанні права на майно.

Варто звернути увагу на позицію А. Бланкова, який, визначаючи специфіку шахрайства у сфері страхування, абсолютно вірно зазначив, що злочини, вчинені з метою отримання страхової виплати обумовлені наступними обставинами:

1) зазначені злочини не можуть бути здійснені до тих пір, поки не буде укладено договір страхування, оскільки при цьому не може наступати страховий випадок, без якого виплата страхового відшкодування неможлива. Відповідно існування діючого договору страхування – це необхідний елемент усіх злочинів, скоєних із метою отримання страхової виплати;

2) виплата страхового відшкодування можлива тільки при настанні страхового випадку. Якщо страховий випадок настав, то страхова компанія (страховик) зобов'язана здійснити страхову виплату. Для незаконного отримання страхової виплати страхувальник штучно створює страховий випадок, фальсифікуючи місце, час, різні дії і обставини;

3) для вчинення злочину необхідно подати до страхової компанії заяву про настання страхової події. Саме з цього моменту діяння винної особи слід кваліфікувати як закінчене страхове шахрайство [5, с. 16].

Н. Ф. Галагузою та В. Д. Ларичевим запропоновано шість ознак розкрадання, що здійснюється страхувальником при шахрайстві у сфері страхування:

1. Чуже майно. Чужим майном стосовно страхувальника є майно у вигляді грошових коштів страхового фонду, що знаходиться в розпорядженні страховика (хоча за економічною суттю – належить всім страхувальникам), на які він незаконно зазіхає.

2. Його вилучення та (або) обертання на користь винного чи інших осіб. Вилучення означає незаконне переміщення вищезазначених грошових коштів, причому на користь як безпосереднього виконавця злочину, так і інших осіб. Обертання на власну користь (страховика) чи користь інших осіб у страховому шахрайстві характеризується тим, що грошові кошти, які повинні бути спрямовані на цілі страхового фонду, страховик протиправно обертає на власну користь або ж користь інших осіб.

3. Протиправність. Страховий шахрай порушує відповідні норми кримінального законодавства (а одночасно і норми страхового законодавства).

4. Безоплатність. Як і кожен шахрай, недобросовісний страхувальник здійснює безоплатне вилучення коштів страховика, що «не належать» йому за законом. Однак часто сам він вважає, що сплативши страховий внесок, тим самим автоматично набуває право на відшкодування. Насправді це не так, оскільки страховим внеском є плата за страхову послугу, тобто надання захисту на випадок події, що визначена як страховий випадок (ненавмисного, непередбаченого тощо), а при шахрайстві страхового випадку як такого немає або ж розмір заявленого збитку набагато більший, ніж його реальні наслідки.

5. Заподіяння шкоди власнику чи, в даному випадку – страховику (а якщо шахрайство призведе до погіршення платоспроможності страховика – тоді й третім особам: акціонерам, кредиторам, клієнтам страховика).

6. Корислива мета – це незаконне збагачення страхувальника (вигодонабувача) і його співучасників [6, с. 48–49].

Зупинимось ретельніше на другій та третій із наведених вище ознак. Слід зазначити, що вилучення при страховому шахрайстві включає в себе як обманні дії, за допомогою яких винний вводить представника страхової організації в оману, а так і безпосереднє отримання страхового відшкодування.

Відзначимо, що для визнання вилучення майна страхової організації кримінально караним слід встановити наявність такої ознаки як протиправність, тобто, що розкрадання здійснюється не тільки діями, забороненими законом (об'єктивна протиправність), а й за відсутності у винного права на викрадення майна (суб'єктивна протиправність). Звідси випливає, що заволодіння страховою виплатою, на яку страхувальник мав право, не є розкраданням, навіть якщо воно вчинене шляхом обману або зловживання довірою.

За побудовою об'єктивної сторони складу злочину «страхове шахрайство» є матеріальним складом, а тому суспільно небезпечні наслідки, а також причинний зв'язок між ними (наслідками) і суспільно небезпечним діянням – це дві наступні обов'язкові ознаки об'єктивної сторони складу злочину «страхове шахрайство».

Говорячи про суспільно небезпечні наслідки у «страховому шахрайстві», маємо на увазі зменшення фондів страхової організації, яке, у свою чергу, свідчить про позбавлення страховика фактичної можливості володіти, користуватися і розпоряджатися майном на власний розсуд. Відповідно, між суспільно небезпечними діяннями, що в шахрайстві у сфері страхування полягають в розкраданні чужого майна, або в придбанні права на майно, та суспільно небезпечними наслідками, а саме зменшенням фондів страхової організації, має бути суспільно небезпечний причинний зв'язок.

Спосіб вчинення злочину у «страховому шахрайстві» як складі злочину, виконуватиме роль обов'язкової ознаки складу злочину. Говорячи загалом про будь-яке шахрайство Т. Тиміна, стверджує, що «в процесі еволюції законодавства кримінально-правові ознаки шахрайства розумілися неоднозначно, однак найбільш важливою його ознакою завжди визнавався обман як спосіб вчинення злочину» [7, с. 8].

Страхове шахрайство може здійснюватися у двох формах – обман і зловживання довірою.

В. Висоцька вважає, що поняття обману використовується законодавцем при конструюванні складів злочинів, насамперед тих, що вчиняються у сфері економіки. Економіка є основою існування будь-якого суспільства. Але збиток економічним відносинам від вчинення злочинів з використанням обману багаторазово перевищує той, який спричинюється насильницькими злочинами. Потерпілими стають не тільки окремі особи, але і організації, підприємства, держава в цілому [8, с. 127]. У чинному КК України, на жаль, відсутнє поняття «обман». У той час воно напрацьоване судовою практикою. Так, для з'ясування суті обману необхідно звернутися до роз'яснення Верховного Суду України, а саме Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10: «Обман (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи зловживання довірою (недобросовісне використання довіри потерпілого) при шахрайстві застосовуються винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на нього» (в абз. 2 п. 17 даної постанови) [9].

Найбільш точно суть обману як способу вчинення шахрайства визначив А. Бойцов, вказавши що під обманом слід розуміти повідомлення завідомо неправдивих відомостей або неповідомлення про відомості, які особа повинна була повідомити, з метою введення в оману особи, у власності чи володінні якої знаходиться майно, щоб спонукати її до «добровільної» передачі майна на користь ошуканця або інших осіб [10, с. 114].

М. Жилкіна зазначає, що здійснюючи страхове шахрайство, особа, не маючи прав на конкретне майно в конкретній ситуації (страхові внески, страхові виплати тощо), застосовуючи способи обману або зловживання довірою, незаконно, безпідставно, без внесення відповідного грошового або іншого еквівалента, заволодіває чужим майном, для того щоб отримати, знову-таки, незаконну матеріальну вигоду. Обман при цьому передбачає спотворення істини або замовчування про неї (інформаційний вплив на потерпілого), при якому останній вводиться в оману з метою змусити передати винному чуже майно або право на нього, що йому не належить. За формою вираження обман може бути усним, письмовим, у тому числі з використанням підроблених документів. Виділяють також конклюдентну форму обману [11, с. 74].

Говорячи про обман як спосіб вчинення страхового шахрайства, варто проаналізувати зарубіжне кримінальне законодавство на предмет визначення в диспозиціях норм способів вчинення шахрайства. Загальна тенденція зарубіжного законодавства у сфері боротьби з шахрайством свідчить про пріоритетність перерахування конкретних обманних дій в диспозиціях норм про страхове шахрайство. Так, § 265 КК Федеративної Республіки Німеччина в якості обманних дій вказує на пошкодження, нанесення збитку придатності, втрату або крадіжку речі, котра застрахована від загибелі, а також приховування або передачу її іншій особі [12, с. 9].

Відповідно до ст. 328 КК Голландії страховий шахрай підлягає відповідальності у разі підпалу або знищення власності, застрахованої від зазначених ризиків [13].

У ст. 151 КК Австрії зазначено, що обманні дії визнаються знищення, пошкодження або створення видимості крадіжки майна, застрахованого від зазначених ризиків [14].

Стаття 298 КК Республіки Польща до обманних дій відносить лише створення події, яка стане підставою для виплати компенсації за договором страхування [15].

КК Республіки Болгарія, в свою чергу, при визначенні обманних дій у страховому шахрайстві в ст. 213 передбачає альтернативу: руйнування, пошкодження або знищення застрахованого майна [16].

Варто наголосити, що переважна більшість кримінальних законодавств зарубіжних країн в якості обманних дій визнає знищення або пошкодження майна, застрахованого від зазначених ризиків. У деяких випадках дані форми доповнені приховуванням (створенням видимості крадіжки) зазначеного майна або заподіянням шкоди здоров'ю або життю застрахованої особи.

Під зловживанням довірою слід розуміти використання винним для незаконного отримання чужого майна особливих, довірчих відносин між ним та потерпілим. Дуже часто в їх основі лежать цивільно-правові відносини, хоча це можуть бути і трудові відносини, а також особливі особисті відносини (спорідненість, дружба тощо). Для того щоб обман і зловживання довірою характеризували саме розкрадання, то вони мають відповідати наступним ознаками: 1) ще до отримання майна чи права на нього винний повинен переслідувати мету їх присвоєння; 2) вже на цей момент він повинен прийняти рішення про не повернення отриманого майна або його вартості потерпілому.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Об'єктивна сторона «страхового шахрайства» полягає в діяннях у вигляді розкраданні майна шляхом обману страхової організації; у злочинних наслідках, що настали у вигляді зменшення фондів страхової організації; у причинно-наслідковому зв'язку між розкраданням і наслідками, що настали від злочину, а також у способі у вигляді обману або зловживання довірою.

Під обманом як способом здійснення «страхового шахрайства» слід розуміти свідоме введення в оману представника страховика щодо настання страхового випадку, а так само розміру страхового відшкодування, що підлягає виплаті відповідно до закону або договору страхувальнику або іншій особі.

Злочинне діяння вважається закінченим з моменту отримання страхувальником (іншими особами) суми грошей (товару), не обумовленої договором страхування, а так само придбання ним (ними) юридичного права на розпорядження такими грошима. Сам по собі факт надання страхувальником страховикові завідомо неправдивих і (або) недостовірних відомостей в залежності від обставин справи може містити ознаки готування до страхового шахрайства або замаху на вчинення даного злочину.

Список використаної літератури

1. *Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III (редакція від 5 квітня 2015 р.) // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.*

2. Вереша Р. В. Кримінальне право України Загальна частина. Навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. станом на вересень 2011 р. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 320 с.
3. Закон України «Про страхування» від 07 березня 1996 р. № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
4. Черник В. З. Деякі питання виявлення злочинів в сфері страхування / В. З. Черник // Страхова злочинність : матеріали з українсько-польської конференції (м. Львів, 20–22 квітня 2005 р.) / [під ред. Т. Войценковича]. – Краків, 2005. – С. 17–20.
5. Бланков А. А. Понятие и особенности способов преступлений, совершаемых с целью незаконного получения страховой выплаты / А. А. Бланков // Российский следователь. – 2002. – № 10. – С. 16.
6. Галагуза Н. Ф. Преступления в страховании / Н. Ф. Галагуза, В. Д. Ларичев. – М., 2000. – С. 48–49.
7. Тимина Т. Н. Уголовно-правовые и криминологические аспекты мошенничества (на материалах Северо-Западного федерального округа России) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Т. Н. Тимина. – Санкт-Петербург, 2007. – 12 с.
8. Висоцька В. В. Обман як спосіб вчинення злочину / В. В. Висоцька // Правова держава. – № 15. – 2012. – С. 126–129.
9. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06 листопада 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.
10. Полный курс уголовного права. – Т. III : Преступления в сфере экономики / под ред. А. И. Коробеева. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2008. – 214 с.
11. Жилкина М. С. Страховое мошенничество: Правовая оценка, практика выявления и методы пресечения / М. С. Жилкина. – М. : «ВолтерсКлувер», 2005. – 192 с.
12. Маслов В. А. Уголовная ответственность за мошенничество в сфере страхования : автореф. дис. канд. юрид. наук / В. А. Маслов – Екатеринбург, 2015. – 24 с.
13. Уголовный кодекс Голландии ; [под ред. Волженкина Б. В.], [пер. с англ. И. В. Мироновой] ; [2-е изд.]. – СПб. : Изд.-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 510 с.
14. Уголовный кодекс Австрии ; [пер. с нем. А. В. Серебрянниковой. – М., 2001. – 287 с.
15. Уголовный кодекс Польши ; [науч. ред. доц. А. И. Лукашов, проф. Н. Ф. Кузнецова]; [пер. с польск. Д. А. Барилевич]. – Спб.: 2001. – 346 с.
16. Уголовный кодекс Республики Болгария / Науч ред. А. И. Лукашова, перевод с болгарского Д. В. Милушева, А. И. Лукашова – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 298 с.